

П.А. СТЕЦЮК*(Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна)*

Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва

Загострення економічної ситуації в Україні в останні роки відчутно вплинуло на стан фінансового забезпечення аграрного виробництва. Нові економічні реалії зовнішнього середовища аграрного виробництва зумовили потребу оцінки змін в структурі та динаміці фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Метою статті є аналітична оцінка функціонування системи фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору задля виявлення істотних чинників впливу на цей процес. Досліджено тенденції, закономірності та особливості функціонування системи фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору вітчизняної економіки. Ідентифіковано чинники, що впливають на розвиток фінансування й інвестування аграрного виробництва. Визначено ключові проблеми розвитку системи фінансового забезпечення аграрної сфери. Обґрунтовано організаційно-економічні засади модернізації механізмів фінансування виробничої та інвестиційної діяльності агроформувань та окреслено пріоритетні напрями поточної господарської діяльності малих і середніх сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: фінансові ресурси, кредитування, аграрне виробництво, фінансово-кредитний механізм, фінансове регулювання.

П.А. СТЕЦЮК*(Национальный научный центр «Институт аграрной экономики», г. Киев, Украина)*

Модернизация механизмов финансового обеспечения аграрного производства

Обострение экономической ситуации в Украине в последние годы ощутимо повлияло на состояние финансового обеспечения аграрного производства. Новые экономические реалии внешней среды аграрного производства обусловили потребность оценки изменений в структуре и динамике финансово-кредитного обеспечения сельскохозяйственных предприятий. Целью статьи является аналитическая оценка функционирования системы финансового обеспечения предприятий аграрного сектора для выявления существенных факторов влияния на этот процесс. Исследованы тенденции, закономерности и особенности функционирования системы финансового обеспечения предприятий аграрного сектора отечественной экономики. Идентифицированы факторы, влияющие на развитие финансирования и инвестирования аграрного производства. Определены ключевые проблемы развития системы финансового обеспечения аграрной сферы. Обоснованы организационно-экономические основы модернизации механизмов финансирования производственной и инвестиционной деятельности агроформирований и обозначены приоритетные направления текущей хозяйственной деятельности малых и средних сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, кредитование, аграрное производство, финансово-кредитный механизм, финансовое регулирование.

P.A. STETSYUK*(‘Institute of Agrarian Economics’ National Scientific Centre, Kyiv, Ukraine)*

Modernization of Financial Support Mechanisms for Agricultural Production

The worsening of economic situation in Ukraine in recent years has significantly affected the state of the financial security of agricultural production. New economic realities of the external environment of agricultural production led to the need for assessment of changes in the structure and dynamics of financial and credit support of agricultural enterprises. The aim of the article is an analytical evaluation of the functioning of the system of financial support for the enterprises of agricultural sector in order to identify the significant factors of influence on the process. Studied the tendencies, consistencies and features of the functioning of financial support system of agricultural sector of

Фінанси та оподаткування

domestic economy. Identified the factors affecting the development of the financing and investment of agricultural production. Defined key problems of development of financial security system of agrarian sector. Substantiated organizational and economic basis for modernization of mechanisms for financing of production and investment activities of agricultural organizations and designated priority areas of the current business activities of small and medium-sized agricultural enterprises.

Keywords: financial resources, credit financing, agricultural production, financial and credit mechanism, financial regulation.

Постановка проблеми. Забезпечення безперервності та високої динаміки процесів відтворення у аграрній сфері вітчизняної економіки передбачає можливість формування підприємствами галузі достатніх обсягів фінансових ресурсів за рахунок власних джерел, або ж прийнятних умов доступу до зовнішніх джерел. Сьогодні ситуація в силу відомих негативних політичних та економічних чинників істотно загострилася. Нові економічні реалії зовнішнього оточення аграрного виробництва визначають необхідність трансформації діючої системи його фінансово-кредитного забезпечення, що обумовлює наукову та прикладну актуальність модернізації відповідних економічних механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам фінансово-кредитного забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери присвячені наукові розвідки багатьох відомих вітчизняних вчених. Серед них варто виділити праці таких дослідників як О.Є. Гудзь, В.М. Жук, І.М. Зеліско, М.Я. Дем'яненко, Ю.О. Лупенко, Г.Є. Мазнев, М.Й. Малік, О.О. Непочатенко, О.В. Олійник, О.М. Петрук, П.Т. Саблук, А.В. Чупіс [1-11]. Однак і досі залишається багато малодосліджених та дискусійних питань, які потребують подальшого вивчення та наукового обґрунтування шляхів їх ефективного розв'язання. Зокрема, відсутні надійні методичні інструменти виявлення та ідентифікації чинників впливу на економічні механізми фінансування й інвестування аграрного виробництва, недостатньо обґрунтовано методологію і технології управління цими процесами в умовах активізації євроінтеграції та посилення кризових явищ глобального характеру, не розкриті підходи до гармонізації взаємодії між окремими елементами системи фінансового забезпечення.

Метою статті є аналітична оцінка функціонування системи фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору задля виявлення істотних чинників впливу на цей процес.

Виклад основного матеріалу. Для фінансування виробничої та інвестиційної діяльності кожне сільськогосподарське підприємство використовує внутрішні, позикові та залучені джерела формування фінансових ресурсів. В залежності від ресурсних можливостей та існуючих умов доступу в процесі фінансування використовується певна комбінація його інструментів, які репрезентують те чи інше з названих вище джерел. Оскільки кожне з них має певну вартість (ціну) та рівні асоційованих фінансових ризиків, то з теоретичної точки зору найбільш оптимальною вважається така комбінація інструментів, яка забезпечує мінімальну середньозважену вартість при прийнятному рівні фінансових ризиків. Однак реальна практика економічної діяльності підприємств вносить свої корективи в цей теоретичний постулат фінансового менеджменту.

Аналіз показує, що починаючи з 2009 р. у структурі джерел фінансування агроформувань стрімко зростає частка надходжень від реалізації продукції (власні джерела), при цьому частка банківських кредитів (позикові джерела) та кредиторської заборгованості (залучені джерела) помітно зменшується (табл. 1). Негативна оцінка таких тенденцій ґрунтується на тому, що, по-перше, фінансовий стан та рівень ресурсного забезпечення переважної частини малих і середніх аграрних підприємств не дозволяє суттєво нарощувати обсяги виробництва, а отже й реалізації продукції без залучення зовнішніх джерел фінансування. До того ж значні теми зростання цін на матеріально-технічні ресурси, що використовуються в аграрному виробництві, лише посилюють скорочення бази формування власних фінансових ресурсів. І, по-друге, наявність у сільськогосподарському виробництві значного часового лагу між операційним та фінансовим циклом не дозволяє задовольняє фінансові потреби виключно за рахунок власних джерел.

Таблиця 1

Структура джерел фінансових ресурсів агроформувань, %

Джерела фінансових ресурсів	Рік					
	2009	2010	2011	2012	2013	2015 (оцінка)
Надходження від реалізації	40,1	55,1	54,1	60,3	85,5	87,5
Банківські кредити*	21,6	21,0	18,6	12,7	6,5	4,9
Кредиторська заборгованість	21,1	15,1	18,2	21,9	5,3	5,3
Бюджетні кошти	8,2	8,8	9,1	5,1	2,7	2,3
Всього	100,0	100,0	100	100	100,0	100,0

Джерело: Розраховано на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua> та даних Державної служби статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Основним внутрішнім джерелом фінансових ресурсів аграрних формувань залишається чистий дохід (виручка) від реалізації продукції. Після кризи у світовій фінансовій системі цей компонент аграрних фінансів отримав позитивний тренд. Так, у 2013 р. його консолідований обсяг склав 133,42 млрд. грн., що майже удвічі більше, ніж у 2010 р. (81,2 млрд. грн.) і на 1,22 млрд. грн. – в порівнянні з попереднім роком (табл. 2). Проте чистий фінансовий результат за цей рік навпаки – зменшився майже у двічі, що пов'язано зі зростанням інфляційної складової. У 2013 році загальна сума операційних витрат виросла до 179,6 млрд. грн., або на 7%. Крім того, рівень рентабельності операційної діяльності

(без урахування бюджетних дотацій і доплат) знизився за рік з 16,2 до 8,8%.

Сьогодні основні обсяги аграрного виробництва в Україні створюються у корпоративному секторі, представленому великими вертикально-інтегрованими формуваннями – агрохолдингами. У 2014 р. у більшості українських агрохолдингів помітно погіршили фінансово-економічні результати діяльності, що спричинило скорочення можливостей обслуговування і рефінансування їх міжнародних боргових зобов'язань. Фактично вони втратили доступ до світових фінансових ринків. Одночасно погіршала ситуація в національній банківській системі. Ці тенденції мали своє продовження і в 2015 році.

Таблиця 2

Формування власних джерел фінансування аграрного виробництва, млрд. грн.

Показник	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (оцінка)
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції та послуг	81,2	104,1	132,2	133,4	171,5	221,2
Повна собівартість реалізованої продукції та послуг	68,6	76,6	110,7	118,9	153,1	183,7
Валовий прибуток	12,6	27,4	21,5	14,6	18,4	37,5
Інші доходи	37,6	59,6	61,2	61,9	51,1	32,6
Інші витрати	33,1	61,1	55,7	60,8	55,2	57,9
Разом доходи	118,8	163,7	193,4	195,4	222,6	253,8
Разом витрати	101,7	137,8	166,4	179,6	208,4	241,7
Чистий фінансовий результат (прибуток / збиток)	17,1	25,9	26,9	15,8	14,3	12,1
Рівень рентабельності діяльності, %	16,8	18,8	16,2	8,8	6,8	5,0

Джерело: розраховано автором на основі даних Держслужби статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Якісний та фактологічний аналіз розвитку системи фінансового забезпечення аграрного виробництва за рахунок власних джерел дозволяє виділити найбільш гострі проблеми у цій сфері:

- нераціональне формування та використання фінансових ресурсів у процесі господарської діяльності, пов'язане з відсутністю сучасної системи фінансового менеджменту малих і середніх підприємств, а також з їх фінансовою політикою, що носить реактивний характер;

- істотний дефіцит власних фінансових ресурсів для фінансування поточної діяльності та перспективного економічного розвитку сільськогосподарських підприємств;

- низький рівень розвитку фінансової інфраструктури ресурсного забезпечення аграрного виробництва;

- незначні об'єми державної фінансової підтримки аграрного виробництва та деформована структура її розподілу;

- нестабільність політичної та фінансово-економічної ситуації в країні.

Наслідком негативної дії зазначених чинників впливу є те, що власні ресурсні можливості фінансового забезпечення виробництва та інвестиційної діяльності малих і середніх

сільськогосподарських підприємств не достатні для забезпечення пріоритетних напрямів не лише перспективного економічного розвитку, але й поточної господарської діяльності. Усе це свідчить про необхідність змін у системі управління їх фінансовими ресурсами. На наш погляд, домінуючими напрямками у цій сфері є:

- переорієнтація цільових стратегічних параметрів на інноваційний розвиток та технологічну модернізацію виробництва;

- розвиток та вдосконалення системи управління фінансами підприємств і галузі в цілому;

- широке та ефективне застосування інструментів, прийомів і методів, які дозволяють ефективно задіяти локальні фінансові механізми;

- використання нових інноваційних технологій та мультиканальних механізмів фінансування;

- формування і розвиток системи ризикозахищеності сільськогосподарських підприємств;

- створення ефективної системи моніторингу і контролю за економічними процесами на підприємстві.

Забезпечення ефективної реалізації відмічених заходів потребує також активізації державної аграрної політики та її фінансової складової,

Фінанси та оподаткування

перегляду існуючих і розробки нових цільових програм державної фінансової підтримки, а також критеріїв до претендентів на неї, з урахуванням регіональних особливостей, галузевої приналежності та інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Другим за значимістю джерелом формування фінансових ресурсів в аграрному секторі є кредити

банків. Загальний тренд кредитного забезпечення аграрного виробництва у 2010-2014 рр. не мав чітко вираженої та однозначної тенденції. Після спаду банківської активності, пов'язаної з наслідками світової фінансової кризи, у 2010 р. поновилися її позитивна динаміка. Однак вже у 2014 р. обсяги банківських кредитів, залучених підприємствами аграрного сектора, знизився до рівня 2010 р. (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка об'ємів кредитного забезпечення сільського господарства України

Показники	Роки					Відхилення 2014 р. до 2013 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	
Кількість підприємств, які залучали кредити, од.	2238	2668	2603	2996	2267	-24,3
Видано кредитів підприємствам АПК - усього, млрд. грн.	10,1	14,9	13,5	14,7	10,9	-25,9
у т.ч. короткострокових	7,0	10,3	9,6	9,3	7,8	-16,1
середньострокових	1,4	2,8	2,3	2,4	2,0	-16,7
довгострокових	1,7	1,8	1,6	3,0	1,1	-63,3
Кількість підприємств, які залучали пільгові кредити	59	301	-	-	-	-
Отримано пільгових кредитів, млрд. грн.	1,4	4,1	-	-	-	-
Часова структура кредитів, отриманих сільськогосподарськими підприємствами, %						
короткострокові	69,3	69,1	71,1	63,3	71,6	8,3
середньострокові	13,9	18,8	17,0	16,3	18,3	2,0
довгострокові	16,8	12,1	11,9	20,4	10,1	-10,3

Джерело: Розраховано на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>

Дані табл. 3 свідчать про погіршення якості кредитного портфеля українських аграріїв: постійно зростає питома вага «коротких» кредитів за рахунок зниження частки «довгих». Тобто, сьогодні кредитується лише операційна діяльність аграрних підприємств, і то не в повному обсязі дефіциту у ресурсному забезпеченні виробничих потреби. Розширене відтворення більшості аграрних підприємств знаходиться поза межами банківського кредитування. Так, питома вага короткострокових кредитів, залучених аграріями збільшився у 2014 р. на 8,3 пп., середньострокових, - на 2,0, а довгострокових зменшився відповідно на 10,3 пп.

У 2014 р. середні процентні ставки після кредитів для агроформувань склали залежно від регіону 22-25 % в національній валюті. Одночасно в сільському господарстві збільшується прострочена заборгованість після кредитів комерційних банків. За період з 2010 р. по 2014 р. вона зросла на 64,4 % і склала 5,5 млрд. грн. Останні три роки призупинені бюджетні програми часткової компенсації вартості кредитів, видаваних сільськогосподарських підприємств.

Основними проблемами кредитного забезпечення аграрного виробництва залишаються:

- відсутність спеціалізованої фінансово-кредитної системи, орієнтованої на обслуговування підприємств галузі;

- нерозвиненість механізмів земельно-іпотечного кредитування, у тому числі рефінансування вторинного ринку іпотечних кредитів;

- дефіцит інституційних інвесторів, які мають значні обсяги довгострокових фінансових активів;

- орієнтація діючих фінансово-кредитних інститутів на обслуговування учасників певних бізнес-груп;

- висока вартість кредитних ресурсів та дефіцит адаптованих до специфіки сільського господарства антиризикових кредитних продуктів;

- майже повне припинення державних програм пільгового кредитування та субсидування процентних ставок;

- нерозвиненість або повна відсутність інститутів мікрофінансування та мікrokредитування, слабкість існуючої системи кредитної кооперації на селі.

Вирішення цих та інших ключових проблем вимагає завершення формування національної системи фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства, яка базується на створенні спеціалізованих кредитних інститутів та елементів її інфраструктурного забезпечення. Вона повинна включати широкий набір інструментів фінансування та його консультативного супроводу; підсистеми іпотечного кредитування, зниження ризиків та здешевлення вартості кредитів, а також їх гарантування; забезпечення індивідуальних, малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників мікrokредитами; систему кредитної кооперації.

Сприяння формуванню фінансово-кредитної інфраструктури АПК повинно стати однією з визначальних доміант аграрної та фінансової політики держави. Це, зокрема, торкається створення державного аграрного (сільськогосподарського)

банку, стимулювання створення та участь у формуванні спеціалізованих лізингових, страхових, фінансових й інвестиційних компаній, пенсійних фондів, кредитних спілок, гарантійних установ та інших інституціональних ланок.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави констатувати, що сформована в Україні система фінансового забезпечення аграрного виробництва не відповідає сучасним вимогам забезпечення позитивної динаміки розширеного відтворення, ресурсної ефективності та підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери економіки. В зв'язку з цим виділено найбільш гострі проблеми фінансового забезпечення аграрного виробництва. Обґрунтовано організаційно-економічні засади модернізації механізмів фінансування виробничої та інвестиційної діяльності агроформувань та окреслено пріоритетні напрями поточної господарської діяльності малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Їх реалізація створить необхідні економічні передумови для формування ефективної фінансової складової ресурсного забезпечення аграрного виробництва.

4 Список використаних джерел

1. Гудзь, О. Є. Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань [Текст] / О. Є. Гудзь // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – 2012. – Вип. 126. – С. 10-18.
2. Дем'яненко, М. Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика) [Текст] : монографія / М. Я. Дем'яненко, О. Є. Гудзь, П. А. Стецюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 302 с.
3. Жук, В. М. Пріоритетність обліково-фінансової складової у залученні земель сільськогосподарського призначення до економічного обороту [Текст] / В. М. Жук // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки / Редколегія: Калетнік Г. М. (головний редактор) та інші. – Вінниця: ВНАУ, 2012. – Випуск 1(56). – С. 37-47.
4. Зеліско, І. М. Фінансові потоки агропромислових компаній [Текст] / І. М. Зеліско // Агросвіт. – 2014. – № 24. – С. 3-7.
5. Лупенко, Ю. О. Сучасні технології венчурного фінансування аграрного бізнесу [Текст] / Ю. О. Лупенко, В. В. Фещенко // Облік і фінанси. – 2015. – № 1(67). – С. 81-87.
6. Мазнев, Г. Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору [Текст] / Г. Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2014. – № 9. – С. 5-14.
7. Малік, М. Й. Фінансово-кредитний механізм у розвитку аграрного підприємництва [Текст] / М. Й. Малік // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 47-53.
8. Непочатенко, О. О. Сучасний стан і перспективи короткострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств [Текст] / О. О. Непочатенко, О. В. Яковенко // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету; редкол.: А. Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. – 2009. – Вип. 70. – Ч. 2 : Економіка. – С. 130-135.

9. Петрук, О. М. Оцінка інвестиційно-кредитного потенціалу підприємств АПК [Текст] / О. М. Петрук, І. О. Григорук // Облік і фінанси. – 2014. – № 4(66). – С. 108-114.

10. Ринкова трансформація економіки АПК [Текст] : [кол. монографія у 4 ч.] / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – Ч. 3 : Фінансово-кредитна система. – К. : ІАЕ, 2002. – 477 с.

11. Чупіс, А. В. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства [Текст]: науково-методичне видання / А. В. Чупіс [та ін.]. – Суми : Довкілля, 2001. – 404 с.

4 References

1. Hudz, O. Ye. (2012). Modernizatsiia bankivskoi kredytnoi polityky pry obsluhovuvanni ahroformuvan [Modernization of the banking credit policy during the servicing agroformations]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky*, Vol. 126, 10-18.
2. Demianenko, M. Ya., Hudz, O. Ye., Stetsiuk, P. A. (2008). *Otsinka kredytopromozhnosti ahroformuvan (teoriia ta praktyka)* [Assessment of the creditworthiness of agricultural enterprises (theory and practice)]. Kyiv: NNTs IAE.
3. Zhuk, V. M. (2012). Priorytetnist oblikovo-finansovoi skladovoi u zaluchenni zemel silskohospodarskoho pryznachennia do ekonomichnoho oborotu [Priority of accounting and financial component in attracting agricultural land to the economic turnover]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, Vol. 1(56), 37-47.
4. Zelisko, I. M. (2014). Finansovi potoky ahropromyslovykh kompanii [Financial flows of agribusiness companies]. *Ahrosvit*, No. 24, 3-7.
5. Lupenko, Yu. O. & Feshchenko, V. V. (2015). Suchasni tekhnolohii venchurnoho finansuvannia ahrarynoho biznesu [Modern technologies of agrarian business venture financing]. *Oblik i finansy*, No. 1(67), 81-87.
6. Mazniev, H. Ye. (2014). Problemy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku ahrarynoho sektoru [Problems of financial support innovative development of the agricultural sector]. *Ekonomika APK*, No. 9, 5-14.
7. Malik, M. Y. (2004). Finansovo-kredytnyi mekhanizm u rozvytku ahrarynoho pidpriemnytstva [Financial and credit mechanism in the development of the agricultural business]. *Finansy Ukrainy*, No. 5, 47-53.
8. Nepochatenko, O. O. & Yakovenko O. V. (2009). Suchasnyi stan i perspektyvy korotkostrokovoho bankivskoho kredyuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv [The current state and prospects of short-term bank lending of agricultural companies]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho ahrarynoho universytetu*, Vol. 70, Part 2: *Ekonomika*, 130-135.
9. Petruk, O. M. & Hryhoruk, I. O. (2014). Otsinka investytsiino-kredytnoho potentsialu pidpriemstv APK [Evaluation of investment and crediting capacity of agricultural sector enterprises]. *Oblik i finansy*, No. 4(66), 108-114.
10. *Rynkova transformatsiia ekonomiky APK [The market transformation of agricultural economy]* (2002). Ed. by P. T. Sabluk, V. Ya. Ambrosov, H. Ye. Maznieva. Part 3: *Finansovo-kredytna sistema*. Kyiv: IAE.
11. Chupis, A. V. and others (2001). *Otsinka, analiz, planuvannia finansovoho stanovyscha pidpriemstva* [Assessment, analysis & planning of financial position of the company]. Sumy: Dovkillia.